

כל ספר של נורית זרחי הוא ברכה

מזל גדול הוא שזרחי מתעקשת לכתוב את זיכרונותיה בעצמה. כך אנחנו זוכים בעוד טריטוריה חופשית לחלוטין משעבוד. ביקורת על הספר "בלוע"

עינה ארדל 08.09.2016 12:18

בלוע

נורית זרחי. הוצאת אפיק, 95 עמודים, 50 שקלים

ההעדר לא היה קיים בספרות העברית אלמלא נורית זרחי, וגם לא היכולת להתנועע בתוכו. כבר כילדה קיבלתי ספר אדום משומש ובו ההקדשה: "לשרון בת ארבע מהדוד מני" ובו שירים על מה שקורה בבית כשבני הבית אינם נמצאים, ועל הרגליים המתנועעות מתחת לשולחן כשבני המשפחה אוכלים. הספר הזה היה שייך קודם לילדה אחרת, שהמשפחה שלה גרה איתנו בקומונה בעין כרם, כשהייתי בת שנה. ולמה אני מספרת את זה? כי כפי שכתב ברטולד ברכט, יפות יותר המדרגות המעוקמות מצעדי הרבה רגליים שדרכו עליהן. וכפי שכותבת זרחי עצמה, כשמביאים הביתה דבר שכבר השתמשו בו, אפשר לחוש דרכו את רוחות האנשים הקודמים.

עצמאות שלא מתחשבת בשום דבר, רצון ליופי שלא מתחשב בתועלת, אהבה שלא מתחשבת במה שיגידו השכנים, געגוע לאמא שלא מתחשב במוות, את כל אלו אפשר למצוא בספרים של זרחי. כשאני קוראת בהם, אני מגלה שגם את הדברים שלא הכרתי אני מכירה, וגם אם זו הפעם הראשונה שאני קוראת אותם, הם מתלבשים כמו כפפה על הלב. לעתים קרובות מדי הרגשתי העדר כמו שמוחש בשיריה, וההמצאות המופלאות שבסיפורי הילדים מנותרות מיד אל זרועותי כאילו נוצרו לשמח אותי. אפילו דברים מוזרים יותר, תלושים יותר, אני יכולה לתלוש מלוח השנה שלי, כאילו עוד ציפיה לא התממשה וצריך למצוא לה מחבוא.

הייתי עשויה לחשוב שבלתי סביר לספר לכם את זה, כי לא תבינו, אבל אני יודעת שהסיפורים והשירים של זרחי עושים אצל רבים בדיוק את זה — למרבה הפלא כשמדובר ברגשות נידחים כל כך. אלא שהנידחות אינה נידחת כל כך כפי שנדמה.

זרחי כתבה כבר מזמן שהרצפה מתנדנדת, שהבעל שעוזב את הבית לוקח איתו את המילון שלך, ומשאר רק את הספלים בעלי הידיות השבורות. נדמה שכל אחד מן הסיפורים והשירים שלה מגדיר באופן אמורפי ולכן גם מדויק מאוד את הנשיות עצמה. כשקראתי בספר המסות שלה "מחשבות מיותרות של גברת", בספר השירים "כפר הרוחות", או בספר "נערות הפרובינציה העצובות והשאפתניות", יכולתי פתאום להבין את עצמי או את אמי. תחושת הגוף, תנועת ההזיה או החלום, הרצון לעצמאות והספק בנוגע לזכות לזה — כל אלו לובשים כאן ממשות. ההעדר עצמו נושם במלים שלה, ומה זה אם לא חירות?

לא אגזים אם אומר שרבות מן הסופרות והמשוררות שכותבות כיום בעברית לא היו מצליחות להוציא הגה מהפה אלמלא קראו קודם לכן את נורית זרחי. משום כך כל ספר שלה, ואפילו זעיר, ואפילו ניתן לו השם ההרסני "בלוע" — הוא ברכה. הספר נקרא "בלוע", כאילו הדבר הבלוע עצמו מחפש צורה לשוב ולהתקיים, להתגמש ולהשמיע קול. כזה הוא הניסיון של זרחי לחלץ את אביה מבין ערפילי הזיכרון השכוח, הערים שנסע אליהן והספרים שכתב. ויש מבט אחד שלו, שנתן בה כשהיתה נתונה במצוקה והיא ראתה שהוא מבין אותה — מבט אחד שהיא זוכרת.

מיהו האב שבתו לא הכירה את תרבותו, וכשהכירה בזה לה, כי היתה מנוגדת לכל מה שהתחנכה עליו בקיבוץ? הבת משייכת עצמה אל הלועגים, שהפכו את קיום האב בארץ לנידח כל כך. רונית מטלון כתבה שהמהגרים אינם יכולים להיות סופרים, ומי שהופכים לסופרים הם תמיד בני המהגרים. נורית זרחי יוצאת מן השתיקה ומן ההשתקה של אביה ופורצת במלים. אבל מה תכלית המלים שלה? הן מדובבות את השתיקה.

הרולד שימל כתב: "האבות הם המשוררים הגדולים יותר", זרחי, בתו של הסופר ישראל זרחי, כותבת שאף על פי שאביה כתב ופירסם ספרים, הם לא עברו את מעקש ההגירה, את חילופי התרבויות, לא התגברו על ההבדל בין המודרניזם האירופי לגשמיות של ארץ ישראל. אפילו שמות ספרי האב מהדהדים את הארעיות והפגימות של הארץ: "מלון אורחים", "הנפט זורם לים התיכון". והבת, שאינה זוכרת את אביה, עושה דרך ארוכה כדי להתחקות על עקבותיו, ומתארת באופן מפוכח את הניסיון הזה. 28 פרקי המסה שכתבה על אביה נוגעים בניסיון השברירי להיות בת, אף שאת יתומה. "חשבתני שנולדתי מאבן", היא כותבת. ואחר כך: "המתים שאנחנו לא מצליחים לשוחח איתם, בעצם, מכוונים את חיינו".

במסה "השנה ההיא בירושלים" היא מתארת את פורענות ההתאהבות של גיל הנעורים, את הזמן שדופק החיים הפועם בו גובר על דופק הספרים. אפשר להתחקות באמצעות המלים אחר גבולותיה של ירושלים בשנים ההן, לראות את הנערים מטפסים על מגדל ימק"א, את המבט המאשים בפני הנער שכבר אינו מאוהב. וגם כאן מצליחה זרחי לגעת באוניברסלי באמצעות התיאור הספציפי: "יש אנשים שמתקיימים תמיד על גדות ההתאהבות, אבל בנעורים אתה שרוי באמצע הנהר (...). איפה מאוחסנת התודעה על התבהרותה? האם המושג אהבה נוגד במהותו את מושג הרציונליות? ואם כן, האם ההתבדות הופכת את החיים עשירים יותר או עניים?"

הסיפור "מטמורפוזיס" מתאר את ההכרח להיות המבוגר האחראי, אחרי זמן רב שיכולת להרשות לעצמך להזדקק לאחרים. הגירושים מעמתים את האשה עם מצבים בלתי צפויים, כמו הצורך להרוג ג'וק. המבט שהילדות נותנת בה, הניסיון שלהן להבחין אם היא חזקה או חלשה, התגובות האמפתיות שלהן כלפיה, וההתלבטויות המוסריות שלה אם להרוג את הג'וק. מובן שהיא נזכרת בקפקא וחושבת: "נכון שאנחנו במידה רבה מה שאנחנו מתעבים, ומה שאנחנו מתעבים זה אנחנו. האם להיפטר מזה, להרוג את זה, לרמוס את זה, להכחיד, יעזור?"

תיאור הג'וק על מחושיו הרוטטים מזכיר לקוראים של זרחי גם את שני הג'וקים המכוערים והנוגעים ללב וילברס וזילברס מספר הילדים "אמורי אשיג אטוסה". שם, הילדה שלא עוברת את בחינות הסיום של בית הספר הישגי למכשפים, לא מצליחה להפוך שני מזלגות למשהו מועיל, והם נהפכים לג'וקים שהיא נגעלת מהם בכל נימי נפשה. אבל הג'וקים מציגים עצמם לפניה בנימוס ומבקשים עזרה. רק החמלה והאדיבות גורמות לילדה להצליח בסופו של דבר בבחינה, בניגוד לדעת המנהל. אבל כאן, בסיפור שנכתב למבוגרים, כבר לא מרחמים על ג'וקים, אלא מתמודדים איתם במלוא ההחלטיות שמצריכה האמהות.

המטמורפוזזה שמתרחשת כאן היא הפיכת האשה ממי שתלויה בבעלה לפתרון בעיות היומיום הדחופות, למי שפותרת אותן בעצמה, ולו במחיר הריגת ג'וק. האם לא עמדתי במצבים כאלה בעצמי, כשמבחן האלימות בלבד הוא שמותיר אותך בת חורין? ודאי שכן.

הסיפור האחרון בספר עוסק באשה שבולעת את העיפרון. מהו המצב שמנע ממנה לכתוב, ובכל זאת הרגישה צורך כזה? בליעת העיפרון היא ביטוי פיזי כואב לתרעומת, להיות המלים נטמנות בגוף ולא נחלצות מתוכו. אבל פוטנציאל ההיחלצות של המלים נותר בגוף ולא נמוג. הסיפור מבטא מחאה חריפה, כבר בעצם ההתרחשות הפנטסטית שבאקט בליעת העיפרון, שמעמידה את האשה כמי שהכתיבה דחופה אבל אסורה לה. בסוף הסיפור היא כותבת על גבי פנקס צ'קים — והרי זה ניצחון המלים על הכלכלה.

הרבה מן הבעיות שביחסי נשים וגברים מגולמות בכלכלה, כפי שאפשר לראות בשיר "בעלים" הבנוי כמשחק פינג פונג שנע בין הצורך הנפשי של האשה לטענות הכלכליות של הבעל. "הם מגישים לי חשבון/ על זה שלא הייתי מאושרת, / ותמיד מפתיעים אותי באוצר המלים שלהם. (...) אחדים מהם מגישים לי את העוגות/ שאני אופה, ומבקשים שאודה להם על המצאת החשמל, / החורף, והריבה. זה שאני לא אוהבת ריבה/ לא קובע, כי ממילא הם עורכים את זיכרונותי".

מזל גדול הוא שנורית זרחי מתקשת לכתוב את זיכרונותיה בעצמה. כך אנחנו זוכים בעוד טריטוריה חופשית לחלוטין משעבוד.